

Nansen og Russland

Kari Aga Myklebost

UiT Norges arktiske universitet

3. oktober 1913 satt Fridtjof Nansen på den transsibirske jernbanen ett døgn fra Vladivostok og skrev brev hjem til sin nære venn og kollega Bjørn Helland-Hansen: «Jeg har hatt en interessant reise på mange måter, og har nu hodet fullt av helt nye inntrykk av den mest forskjellige slags fra Ishavet og hit til det Himmelske Rike, som vi nu har reist gjennom, [...] Hvad jeg skal gjøre med alt det nye som rumsterer der inde, vet jeg endnu ikke, men jeg må vel se at bli kvitt det på en eller anden måte. Hvilket endeløst land, og hvilke ubegrænsede muligheter!! Jeg har opdaget at jorden er endnu stor nok for menneskene».¹ Nansen hadde vært på reise fot i to måneder, først med dampskipet *Correct* fra Tromsø og østover langs nordkysten av Russland til munningen av elva Jenisej, deretter opp elveløpet til Krasnojarsk i det sentrale Sibir og videre med tog østover til Vladivostok og Amur-regionen, Russlands grenseland mot Kina.

Dette kapitlet tar for seg Nansens forhold til Russland. Det er et omfattende tema, for Russland går som en rød tråd gjennom hele Nansens voksne liv.² Temaet kan vanskelig dekkes i sin fulle bredde innenfor rammene av et kapittel, og denne framstillingen vil derfor ha fokus på én periode i Nansens biografi som synes å ha vært svært viktig for hans interesse for Russland, nemlig tiden umiddelbart før og rundt utbruddet av første verdenskrig. Dette er perioden da Nansen for fullt ble engasjert i det såkalte «russiske spørsmål», debatten om Russlands plass i Europa og landets rolle i verdenspolitikken. Hvis vi skal forsøke å forstå Nansens sterke fascinasjon for Russland og sammenhengen mellom hans kontakter med russisk polarforskning, det diplomatiske og politiske arbeidet og den senere humanitære

innsatsen i Sovjet-Russland, kan et dykk ned i det Nansen opplevde i 1913 og påfølgende år være klargjørende.

En reise som æresgjest

Foranledningen for Nansens reise gjennom Sibir var en invitasjon fra den norske forretningsmannen og grunnlegger av det såkalte Sibirske kompani, Jonas Lied, som hadde kommet fram til at Nansens navn var det som trengtes for å sikre oppmerksomhet rundt hans store forretningsplan: Å åpne Den nordlige sjørute for kommersiell transport.³ Lied gjorde seg flid med invitasjonen, og sørget for at Nansen også mottok invitasjon fra den russiske transportministeren og fra sjefen for de russiske jernbaner, om å reise videre som det russiske imperiets æresgjest, østover fra Jenisej med den transsibirske jernbanen, som da var under bygging. På reisen fikk Nansen selskap av Jonas Lied selv, sekretær ved den russiske legasjonen i Kristiania, Iosif Gregorievitsj Loris-Melikov, og gullgruve-eier og tidligere ordfører i byen Jenisejsk, Stepan Vasiljevitsj Vostrotin.⁴

Fig. 1. Nansen og hans reisefølge. Foto fra boka Gjennem Sibirien (1914).

Nansen tok velvillig imot invitasjonene fra Lied og den russiske staten. «Hvorfor ikke?», skrev han i sin reisebeskrivelse som ble utgitt raskt etter hjemkomsten, «Det var en fristende letvint måte å få en tur gjennom Ishavet til Jenisei, og så få se hele Sibirien til det fjerneste østen, uten forberedelser og uten strev. Jeg trengte en ferie; bedre kunde den vel ikke brukes, og jeg slo til med takk».⁵ Samtidig bemerket han at reisen kom som en overraskelse: «Hvordan og hvorfor jeg var kommet med, er mig i grunnen enda en gåte».⁶ Ikke var han forretningsmann, som Lied, og ikke hadde han særlige kunnskaper om landet de skulle besøke. Samtidig innrømmet han, litt kokett, at han hadde en viss erfaring med «å gå i isen»,

og at det kanskje kunne komme til nytte når de skulle gjennom Karahavet – også kjent som iskjelleren på grunn av de vanskelige seilingsforholdene. Nansens erfaring skulle da også vise seg å komme godt med: Da *Correct* nådde innseilingen til Karahavet ved Novaja Zemlja støtte de på store mengder is, og sammen med skipets mannskap hjalp Nansen til med å finne en farbar vei.

Fig. 2. Nansens reiserute gjennom Sibir i 1913. Kart fra den russiske utgaven av reiseskildringen.

Men Lied hadde ikke først og fremst invitert med Nansen som is-los. Lied beskriver selv effekten av nyheten om at Nansen skulle med på reisen. «Nansens navn sto trykt med store bokstaver på alle avisforsidene i Kristiania [...] Jeg leste om Nansen, om meg selv og om 'Correct' [...] [og] kunne sole meg i glansen fra den æren som omkranset Nansen. Alle journalistene ville intervju meg [...]».⁷ Også i den russiske pressen vakte Nansens deltakelse oppsikt. «Nansen hadde nøkkelen til hele det russiske samfunnet, og den nøkkelen kunne jeg nå også benytte meg av, like fritt som Nansen selv».⁸ Med Nansen ombord var Lied sikret mengder med positiv presseomtale rundt sitt handelsruteprosjekt, både i Norge og i europeiske aviser. Også i den russiske pressen ga Nansens deltakelse positiv oppmerksomhet, ikke minst fordi Nansens navn allerede var kjent og respektert etter *Fram*-ekspedisjonen.⁹

Fascinasjonen for Russland

Det Nansen gjorde med alt det nye som «rumsterte i hodet», som han skrev til Helland-Hansen, var å utgi reiseskildringen *Gjennom Sibirien*. Den kom allerede i november 1914, ett år etter hjemkomsten fra reisen. Samme år kom boka i engelsk og fransk oversettelse og året etter på russisk, med tittelen *Til framtidlandet*.¹⁰ Boka er spennende på mange plan. Samtidig

må det sies at dette var venstrehåndsarbeid fra Nansens side. Reiseskildringen fra Sibir ble laget på grunnlag av dagboksnotater, og i hovedsak «per hurtigskrift og diktering», som Nansen selv formulerte det. Det han brukte tid på i årene 1914–1915 var ulike vitenskapelige arbeider, de fleste sammen med Bjørn Helland-Hansen. Sommeren etter Sibir-ferden dro Nansen på tokt samme med Helland-Hansen til Azorene. Med seg hjem hadde de to et stort vitenskapelig materiale – og det var dette Nansen først og fremst er opptatt av, i en mengde brev til Helland-Hansen fra 1914 og 1915.¹¹

Nansen hadde pleid kontakter med russiske havforskere og biologer siden slutten av 1890-tallet, sammen med blant andre Johan Hjort, og hadde dratt vekslers på russiske erfaringer med navigering i Polhavet i planleggingen av sin første *Fram*-ekspedisjon, og også i fortolkningen av resultatene fra ekspedisjonen. Han fikk stor anerkjennelse i Russland for sitt arbeid.¹² Og så kommer altså Sibir-reisen i 1913, som markerte starten på en sterkt voksende fascinasjon hos Nansen for Russland og det russiske folk. I løpet av 1920-tallet utga Nansen tre bøker til om Russland, først *Rusland og freden* i 1923, deretter *Gjennem Armenia* i 1927 og til sist *Gjennem Kaukasus til Volga* i 1929.

Fig. 3. Nansen i Det keiserlige russiske geografiske selskap, 1898. Illustrasjon av K. O. Brosj/Vsemirnaia Illustratsija.

En tydelig indikasjon på Nansens voksende russlandsinteresse rundt 1913 finner vi i det forholdet at han forsøkte å lære seg språket. På reisen gjennom Sibir uttrykte Nansen frustrasjon over ikke å kunne gjøre seg forstått, og etter hjemkomsten startet han som russiskstudent. Det var ingen ringere enn Norges første professor i slaviske språk, Olaf Broch, som var lærer, per brev.¹³ I forkant av Sibir-reisen hadde Broch hjulpet Nansen med å finne relevant faglitteratur om sibirsk geologi, natur og kultur.¹⁴ I årene som kom skulle Broch bli

en av Nansens viktigste norske allierte i arbeidet for å støtte politisk forfulgte russiske forskere som rømte fra bolsjevik-regimet etter Oktoberrevolusjonen, og i hjelpearbeidet overfor russiske krigsfanger og invalide. Sammen med Vidkun Quisling – som også var Nansens medarbeider i det humanitære arbeidet i Russland på 1920-tallet – ble Broch regnet som Norges fremste kapasitet på Russland i mellomkrigstida.¹⁵ Nansen omga seg altså med det fremste innen norsk russlandskompetanse i sin tid.

Nansen var ikke alene om å dyrke en fascinasjon for Russland etter forrige århundreskiftet. Hans språklærer Olaf Broch var en kunnskapsrik og jevnlig bidragsyter i *Aftenpostens* spalter som formulerte forventninger om hva fremtidens Russland kunne tilføre Europa, særlig knyttet til det såkalte kadettpartiets program for liberalisering av det russiske politiske systemet.¹⁶ Det eksisterte også en romantiserende strømning i deler av det norske handelsborgerskapet, om Russland som et framtidsmarked med store muligheter for den voksende norske eksportindustrien. I årene fram mot 1917 ble bildet av Russland som trussel mindre framtreddende i norsk offentlighet, og supplert med forestillinger om Russland som et framfidsland.¹⁷ Nansens bok må leses som en del av disse strømmingene.

Nansen og «det russiske spørsmål»

Med boka *Gjennem Sibirien* skrev Nansen seg inn i ordskiftet om «det russiske spørsmål» – diskusjonen om hva Russland burde være og kunne bli for Europa i framtida. Og han gjorde det med tydelige litterære virkemidler. Boka starter med en heseblesende skildring av avreisen fra Østbanestasjonen i Kristiania, etterfulgt av lune karakteristikker av deltakerne i reisefølget etter at de hadde kommet seg vel om bord på toget. Det mest sentrale objektet for Nansens malende skildringer i boka er imidlertid Sibir. Mens den norske tittelen er enkel og deskriptiv, er tittelen på den russiske oversettelsen langt mer spektakulær: *Til fremfidslandet*. Tittelen kan forstås som en karakteristikk av Nansens syn på Sibir, som skilte seg fra det allmenne bildet i

tida rundt forrige århundreskifte: Den dominerende forestillingen om Sibir i Vest-Europa var av et enormt, ugjestmildt og ubebodd landskap, ei ødemark som tsarregimet sendte sine politiske motstandere til, med et hardt klima; en indre, i hovedsak ubeboelig koloni.¹⁸

Nansens framstilling var grunnleggende annerledes: I innledningen til reiseskildringen skriver han – i nokså dramatiske vendinger – om alle mulighetene som lå i det enorme sibirske landskapet: «Det er nu snart et år siden at det meste av denne bok ble skrevet unner det overveldende intrykk av de endeløse vidder der øst i Asien, som ligger og venter paa menneskeheten. Det ga mot og livstro å se med egne øine at jorden enda har så meget rum, med muligheter for millioner nye hjem for lykkelige mennesker».¹⁹ Etter disse første setningene knytter Nansen sin opplevelse av Sibir an til den storpolitiske situasjonen som hadde oppstått i 1914 – utbruddet av første verdenskrig:

En uhyggelig motsetning danner billedet av denne verdensbrann som for hver dag rulles mer og mer gruffullt op for os: Europa synes å være blit for trangt for folkene, og de [europæiske folkene] opbyder all sin ypperste tenke-evne for å ødelegge hverandre. For et uhyggelig spill av edle krefter! For et uopprettelig tap for Europas kultur! [...] Der øst er det enda plass nokk. [...] Hvad utgangen av denne store verdens-kamp kan bli, er det ingen av os som overskuer. Den kan føre til hel omformning av livs-verdiene, og det gamle Europa må sette op nytt regnskap som vi enda ikke vet hvordan kommer til å se ut. Men ett vet vi: Sibiriens store skoger, den endeløse taiga, med de mektige glidende elver og de bølgende stepper, ligger der urørte av kamp-larmen, og venter som før på menneskene, til de er færdig med ødeleggelsen.²⁰

Fig. 4. Omslaget på den russiske utgaven av reiseskildringen, med tittel Til fremtidslandet.

Nansen understreket at man ikke måtte se på Sibir som en koloni, men som en integrert del av Russland, en forlengelse av det russiske moderlandet østover. Med dette skrev han seg inn i en russisk geopolitisk og filosofisk debatt om Russlands plassering som kulturkrets, mellom Europa og Asia. Ifølge de såkalte panslavistene – en sterkt nasjonalistisk og vestfiendtlig del av den russiske intelligentsiaen sist på 1800-tallet – var Europa å regne som et anheng til Asia i geografisk forstand og dermed også kulturelt. Den europeiske kulturkretsen var ifølge panslavistene dekadent, materialistisk og åndelig mindreverdige. Framtida tilhørte den russisk-ortodokse tro og den slaviske kulturkretsen. Den gradvise russiske ekspansjonen inn i Sibir, som hadde foregått fra 1500-tallet, ble hos panslavistene framstilt som en naturlig prosess med fredelig bondemigrasjon inn i et tomt landskap – noe som man mente sto i sterk kontrast til de vesteuropeiske stormaktenes brutale kolonisering av Amerika, Sørøst-Asia og Afrika.

Nansen har ingen henvisninger til panslavistene eller den russiske debatten i sin reiseskildring. Allikevel synes det klart at han var inspirert av deres tankegods. Ifølge Nansen utførte det russiske folket en stor og viktig oppgave når de befolket det sibirske landskapet og gjorde det produktivt. Etter å ha blitt fortalt at befolkningen i Jenisejsk var etterkommere etter forviste forbrytere, repliserte Nansen at hans inntrykk var et helt annet, «jeg hadde netop truffet så mange tiltalende mennesker».²¹ Man måtte huske, bemerket Nansen, at mange av de forviste tilhørte religiøse grupper, og at det derfor lå en sterk moral til grunn for deres forvisning: «Det var folk som hadde en overbevisning, og tilmed var villige til å lide for den, - det var blant de beste elementer i det russiske folk».²² En dag, skrev han, ville verden få opp øynene for Sibir, som han var sikker på hadde en stor fremtid foran seg. Nansen mente også å se tegn til endringer i forståelsen av Sibir i russisk offentlighet rundt 1913. Særlig etter krigen mellom Russland og Japan 1904–1905 hadde man blitt mer oppmerksom på de østlige deler av imperiet og regionens potensielle betydning for framtidens Russland, mente han. Nansen pekte på at tsarmyndighetene førte en aktiv bosettingspolitikk, og skrev om hvordan nye byer

vokste opp «i amerikansk tempo». Den store hindringen for Sibirs utvikling var de enorme avstandene – derfor, skrev Nansen, var elvene og transporten på dem avgjørende, sammen med jernbanen. De enorme sibirske elvene var som skapt for transport, mente Nansen, og pekte på at ferdsel medstrøms nedover elvene var svært enkelt: «[For] alle peker de [elvene] nord mot Is-havet som løsningen og utgangen».²³ Situasjonen var ifølge Nansen at de rike sibirske naturressursene – gull og andre mineraler, olje og edelstener – fortsatt lå urørt, på grunn av dårlig utbygde transportårer.

Fig. 5. Nansen på den sibirske tundraen. Foto fra boka Gjennom Sibirien (1914).

Den kontroversielle nødhjelpen

Med den russiske borgerkrigen i kjølvannet av Oktoberrevolusjonen i 1917 oppsto et behov for nødhjelp inn til Russland, og Olaf Broch kontaktet Fridtjof Nansen og foreslo et samarbeid om å få matsendinger fram til Petrograd. Nansen var da allerede engasjert i Folkeforbundets arbeid for repatriering av krigsfanger, og skulle snart bli utpekt som forbundets høykommissær for flyktninger. Broch på sin side mottok brev fra venner og kolleger i den russiske hovedstaden med bønn om hjelp, og var godt informert om de stadig vanskeligere forholdene, særlig det som angikk russiske akademikere og intellektuelle. Nansen tok imot Brochs invitasjon, og gjennom de påfølgende årene samarbeidet de to om forsyninger til Petrograd. Arbeidet foregikk til dels innenfor rammene av den norske avdelingen av *Tsentrosojuz*, en sammenslutning av russiske forbrukerkooperativer som erklærte seg uavhengig av bolsjevikene og støttet aktivt opp om de hvite i den russiske borgerkrigen. Hjelpearbeidet gikk også gjennom den finske slavisten Jooseppi Mikkola (1866–1946) og den såkalte Akademiske hjelpekomite ved Universitetet i Helsinki. Via Mikkola ble nødhjelp

sendt videre til den russiske forfatteren Maksim Gorkij som ledet *Dom utsjenykh*, De lærdes hus, i Petrograd.²⁴

Fig. 6. Opprop i Aftenposten 20. juli 1921.

Etter borgerkrigen og etableringen av sovjetregimet fortsatte Broch og Nansen sitt felles hjelpearbeid overfor russiske intellektuelle. De samlet inn penger og appellerte til sovjetrussiske myndigheter om å tillate større kontakt mellom russiske og utenlandske vitenskapsmenn. Dette, og Nansens bredere hjelpearbeid etter første verdenskrig, som Folkeforbundets første høykommissær for flyktninger, var politisk kontroversielt og foregikk parallelt med en handelsblokade og diplomatisk boikott av det bolsjevikiske Russland fra vestmaktenes side. Nansen, som ledende figur i det humanitære arbeidet for å avhjelpe hungeren i Russland fra 1921, ble uglesett og kritisert både fra vestlig og sovjetrussisk hold.²⁵

Det russiske folkets åndelige misjon

Men Nansen holdt fram med hjelpearbeidet, og trolig var det sånn at han nærmest ble fanget inn av verdensbegivenhetene og opplevde at han *måtte* hjelpe. Arkivet etter Nansen på Nasjonalbiblioteket i Oslo viser hvordan han fikk en enorm mengde henvendelser om å støtte ulike humanitære og politiske tiltak under og etter første verdenskrig. Og samtidig er det klart at Nansens forhold til Russland, både før og etter bolsjevikenes maktovertakelse, var betinget av at han trodde, eller valgte å tro, på det han omtalte som «det russiske folkets åndelige kraft». I 1923 utga Nansen sin andre bok om Russland, med tittelen *Rusland og freden*. Og her plukket han fram igjen det sterkt optimistiske – kanskje kan vi si utopiske – bildet av Sibir og videreførte tanken om Russlands og særlig Sibirs betydning for menneskehetens framtid. Forestillingene om Russland i Norge og Europa på 1920-tallet var svært sammensatte, fra

ideer om den enorme naboen i øst som en trussel, med bolsjevikenes mål om verdensrevolusjon – til en sterk optimisme og forventning. Det siste var utbredt i den norske arbeiderbevegelsen og Det norske arbeiderpartiet først på 1920-tallet.²⁶ Nansen optimisme på vegne av det nye Sovjet-Russland gikk imidlertid utenom det politiske spørsmålet om bolsjevikenes rolle, som ellers dominerte den vestlige debatten. Ifølge Nansen var første verdenskrig et bevis på at Europa hadde utspilt sin rolle som ledende kulturkrets, og Russland, mente han, seilte opp som arvtaker: «Det kan være tvil om Vest-Europa og den vest-europeiske kulturs fremtids-muligheter; men at det russiske folk har en stor fremtid foran sig, og vil få en stor mission å fylle i Europas og verdens videre liv, kan det vanskelig være tvil om. Som det utstrakte russiske og sibirske slette-lann har umådelige muligheter med sine store rikdomme av udyrkede eller ufulstendig dyrkede vidder, har det russiske folk store reserve-fonn av ubrukte åndelige krefter. Den russiske kultur har enda ikke utfollet sig; den tilhører fremdeles fremtiden», skrev Nansen i boka *Rusland og freden*.²⁷ Ifølge Nansen ville Europa oppleve at Russland brakte både materiell redning og åndelig fornyelse.

Ideen om at det russiske folk hadde en åndelig misjon i verden sto sterkt i deler av den russiske intelligentsiaen. Vi gjenfinner det i de store russiske 1800-tallsromanene fra Tolstoj og Dostojevskij, og også blant emigrerte russiske intellektuelle i kjølvannet av bolsjevikenes maktovertakelse. Innenfor den såkalte eurasismen ble ideen om åndelig misjon koblet til en geopolitisk doktrine om at Russlands storhet lå nettopp i dets plassering mellom Europa og Asia. Sentralt i denne doktrinen lå en forståelse av Russland som en egen fysisk-geografisk enhet, bundet sammen øst-vest av langsgående økologiske soner, tundraen, taigaen, steppen og lengst sør, ørkenen. Sonene var biologisk og geografisk sammenbundet, mente eurasistene, blant dem den emigrerte geografen Petr Savitskij. De økologiske sonene var også et bevis på at Russland utgjorde en separat, autonom kulturhistorisk enhet, som ifølge Savitskij hadde oppstått som resultat av en organisk, langvarig prosess. Eurasistene så seg selv som

panslavistenes arvtakere, og kombinerte dypt konservative ideer om nasjoner og folks «organiske» framvekst med progressive teser om hvordan multikulturelle statsdannelser som den russiske kunne organiseres.²⁸ I sin bok fra 1923 spiller Nansen på eurasistiske ideer om Russlands geopolitiske rolle i verden. Han skriver også om en grunnleggende splittelse mellom det russiske folket og dets herskere; om hvordan de skiftende tsarregimer representerte importerte vestlige elementer som hadde undertrykt det russiske folket. Dette ville snart forandre seg, ifølge Nansen:

Det er klart at selve begrepet Rusland som faktor i verdens-utviklingen, dets store åndelige og materielle betydning i verdens-husholningen, kan ikke i lengden være avhengig av skiftende politiske systemer, tilmed for en stor del inført utenfra. Et folks utvikling ligger dypere, folket er en egen organisme med sit eget inre liv, som ikke i lengden lar sig binne eller bestemme av tilfeldige styrere [...] Den hittil herskende kultur i Rusland [...] er sikkerlig ikke russisk; det var en tynt vesteuropeisk ferniss, inført og vedlikeholdt utenfra, paa lignende vis som selve dens sete Petersburg var bare en høist uoriginal kopi i stukk og murpuss av Europa. Det er først når en ser Moskva, med Kremlens vidunderlige murer og tårner, [...] at en har fornemmelsen av å nærme sig en annen kultur-verden. Det er ikke lenger Europa, det er heller ikke Orienten – det er Rusland.²⁹

Fig. 7. Fridtjof Nansen i Sovjet-Rusland, 1928. Foto fra Nasjonalbibliotekets bildesamling, nb.no, bldsa_4b030.

Avsluttende betraktninger

Reisen gjennom Sibir høsten 1913 åpnet Nansens øyne for mulighetene i det enorme landskapet, og for potensialet som lå i handelssamkvem med Russland via Den nordlige sjørute. Jonas Lied lyktes slik med sin invitasjon; Nansen forble gjennom resten av livet en stemme som talte og skrev varmt om Russland og fremmet visjoner særlig om det russiske nord. Disse framstår i stor grad som en videreformidling av russiske ambisjoner og tankestrømninger.

Det er verdt å merke seg at ikke bare nordmenn, men også russere føler et sterkt eierskap til Nansen; den norske polarhelten, menneskerettsforkjemperen og humanisten tilhører også russisk historie, og man feirer og minnes ham med stor selvfølgelighet i Russland. I 2011, ved 150-årsjubileet for Nansens fødsel, ble det arrangert Nansen-dager i St. Petersburg og Moskva. Det samme gjentok seg ved 160-årsjubileet i 2021. Nansen minnes også i de sibirske byene som han reiste gjennom i 1913, på plaketter, i gatenavn og i navn på togstasjoner. Nansens popularitet i Sovjetunionen og Russland helt fram til våre dager har blitt forklart ut fra flere forhold, først og fremst hans enorme humanitære innsats for krigsfanger, flyktninger og sultofre på 1920-tallet, og også ut fra hans polarekspedisjoner og utstrakte nettverk til russiske polarforskningsmiljø. Som denne lesningen av Nansens egne skildringer fra Russland indikerer, kan populariteten også forstås som et resultat av de sterkt framtidsoptimistiske og nærmest messianistiske framstillingene av Russland og dets folk og kultur. Både *Gjennem Sibirien* og *Rusland og freden* ble som nevnt umiddelbart oversatt til russisk – og reiseskildringen fra Sibir har seinere kommet i nye opplag, blant annet i 1969, og også i nye oversettelser i 2004 og 2012.³⁰

I vår norske feiring og ivaretagelse av Nansens minne ender vi ofte opp med å beskrive Nansen i relasjon til det norske samfunnet, med utgangspunkt i hans engasjement i norsk politikk og vitenskap. Beskrivelsene har i mange tilfeller hatt et ideologisk skjær over

seg, og et særlig hyppig tema har vært hvordan Nansen har bidratt til å sette Norge på kartet som polarnasjon. Nansens bøker om Russland viser andre og mer ukjente sider ved hans biografi, som det idéhistoriske og filosofiske engasjementet i kulturkretsers rolle og Nansens tro på det russiske folkets fremtidige rolle som en ledende åndelig kraft i verden. I dag er dette tankegodset igjen langt framme i russisk offentlighet, som del av en skarpt nasjonalistisk og anti-vestlig vending gjennom det siste tiåret. Det åpner for politisk, for ikke å si propagandistisk bruk av Nansens navn og arbeider fra russisk side. Nansens biografi har også blitt brukt nokså instrumentelt i norsk merkevarebygging internasjonalt, seinest i forbindelse med den store hjelpepakken til Ukraina fra norske myndigheter i februar 2023 – som har fått navnet «Nansen-programmet».³¹ Fra russisk offisielt hold reagerte man skarpt på betegnelsen og det man mener er urettmessig bruk av Nansens navn.³² Sett fra et norsk synspunkt kan det være formålstjenlig med en nøktern Nansen-linje i årene framover. Den store mannens navn fortjener fortsatt å bli utforsket og minnet, fortrinnsvis med analytiske briller. Merkevarbygging og ideologisk bruk kan på sin side føre til unødvendig strid rundt Nansens ettermæle.

Noter

¹ Nasjonalbiblioteket i Oslo (NBO), brevs. 48, brev fra Fridtjof Nansen til Bjørn Helland-Hansen 03.10.1913.

² Det fins ingen samlet framstilling av helheten i Nansens forhold til Russland, men temaet berøres i en rekke bøker og artikler. Blant de nyeste er Harald Dag Jølle, *Nansen. Oppdageren* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2011); Harald Dag Jølle, *Nansen. Utfordreren* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2020); Carl Emil Vogt, *Nansens kamp mot hungersnøden i Russland 1921–23* (Oslo: Aschehoug, 2007); Carl Emil Vogt, *Fridtjof Nansen. Mannen og verden* (Oslo: Cappelen Damm, 2011); Kari Aga Myklebost, «Fridtjof Nansen, Roald Amundsen i Russkij Sever», *Novaja i novejsjaja istorija* (Rossijskaja Akademija Nauk, Moskva), No 1 (2013), s. 205–215; Kari Aga Myklebost, «Vitenskapelige forbindelser innen arktisk forskning», i Jens Petter Nielsen (red.), *Russland kommer nærmere. Norge og Russland 1814–1917* (Oslo: Pax Forlag, 2014), s. 469–481; Kari Aga Myklebost og Harald Dag Jølle, «Fridtjof Nansen og Aeroarctic-selskapet 1924–1930», *Historisk Tidsskrift* 4/2014, s. 445–469; Kari Aga Myklebost, «Slavisten Olaf Broch og kampen for det liberale Russland», i *Nota Bene*, vol. 16. Nasjonalbiblioteket i Oslo 2021, s. 224–251; Hans Fredrik Dahl, *Vidkun Quisling. En fører blir til* (Oslo: Aschehoug, 1991); Hans Fredrik Dahl, *Vidkun Quisling. En fører for fall* (Oslo: Aschehoug, 1992). Av nyere russiske utgivelser kan særlig nevnes N. V. Budur (red.), *Sbornik dokladov nautsjnoj konferentsii «Nansen. Tsjelovek i mif»* (Moskva: Posolstvo Korolevstva Norvegii, Sakharovskij tsentr, Norvezjskaja

biblioteka i informatsionnyj tsentr, 2011); Natalija Budur, Nansen. Tsjelovek i mif (Moskva: Izd. Igra slov, 2011); Marit Fosse, Fridtjof Nansen. Velikij gumanist (Moskva: Izd. Paulsen, 2019); Tatjana Bondarenko, Fridtjof Nansen: Missija v Rossii (Moskva: Izd. Paulsen, 2022). Se også enkeltartikler i *Fridtjof Nansen. Minneforelesninger*. Det Norske Videnskaps-Akademi (Oslo: Novus forlag, 2011); Olav Christensen og Audhild Skoglund (red.), *Nansen ved to århundreskifter* (Oslo: Aschehoug, Norsk Folkemuseum, 1996).

³ Om Lieds liv og hans engasjement for Den nordlige sjørute, se Jonas Lied, *Prospector in Siberia: The Autobiography of Jonas Lied* (New York: Oxford University Press, 1945); Jens Petter Nielsen, *Jonas Lied and the idea of a northern sea route to Siberia* (Oslo: Unipub, 2008).

⁴ Jf. Fridtjof Nansen, *Gjennem Sibirien* (Kristiania: Jacob Dybwads Forlag, 1914). Se også Jølle 2020, s. 33–60.

⁵ Nansen 1914, s. 6.

⁶ Nansen 1914, s. 5.

⁷ Natalija Budur, *F. Nansen: Tsjerez Sibir* (Moskva: Izd. Igra slov, 2012), s. 14f.

⁸ Budur 2012, s. 14f.

⁹ Jf. Kari Aga Myklebost, «Fridtjof Nansen og det russiske nord», *Ottar* nr. 288, Polare jubiler – kunnskap og politikk i nord (Tromsø museum, 2011), s. 27–32.

¹⁰ F. Nansen, *V stranu budusjsjego* (Petrograd: Izd. Tov. A. F. Marks, 1915).

¹¹ Jølle 2020.

¹² Myklebost i Nielsen (red.) 2014.

¹³ Se NBO, Ms. Fol. 1924:6:B:2 Broch til Nansen, brev fom 1902 tom 1930.

¹⁴ NBO, brevs. 48, Nansen til Broch 1902–1929: Nansen til Broch 15.07.1913. Jf. også brev samme sted av 06.08.1913 hvor Nansen takker for litteraturtips og håper isforholdene i Karahavet er gode. Broch hjalp også Nansen med å lese og kommentere reiseskildringen fra turen, jf. brev fra Nansen til Broch 16.05.1914, samme sted.

¹⁵ Myklebost 2021. Om Quislings interesse for og arbeid i Russland, se Dahl 1991 og 1992; Vogt 2007.

¹⁶ Myklebost 2021.

¹⁷ Jf. Hans Fredrik Dahl, «Ideen om Russland», i Olav Christensen og Aslaug Skoglund (red.), *Nansen ved to århundreskifter* (Oslo: Aschehoug, 1996); Nielsen (red.) 2014, s. 499–501; 549f.

¹⁸ Jf. f.eks. Yuri Slezkine, *Arctic Mirrors: Russia and the Small Peoples of the North* (New York: Cornell University Press, 1994).

¹⁹ Nansen 1914, Forord.

²⁰ Nansen 1914, Forord.

²¹ Nansen 1914, s. 211.

²² Nansen 1914, s. 211.

²³ Nansen 1914, s. 229.

²⁴ Myklebost 2021.

²⁵ Myklebost 2021; se også Vogt 2007, s. 111–115.

²⁶ For en grundig beskrivelse av den norske arbeiderbevegelsens forhold til Sovjet-Russland, se Sven G. Holtmark (red.), *Naboer i frykt og forventning. Norge og Russland 1917–2014* (Oslo: Pax forlag, 2015).

²⁷ Fridtjof Nansen, *Rusland og freden* (Kristiania: Jacob Dybwads Forlag, 1923), s. ix f.

²⁸ Om Savitskij og eurasismen, se f.eks. Sergei Glebov, «A Life with Imperial Dreams. Petr Nikolaevich Savitsky, Eurasianism, and the invention of ‘structuralist’ geography», *Ab Imperio*, 3 (2005), s. 299–329.

²⁹ Nansen 1923, s. ix–x.

³⁰ F. Nansen, *V stranu budusjsjego: Velikij Severnyj put' iz Jevropy v Sibir tsjerez Karskoje morje* (Avtoriz. Pervod s norvezjskogo A. i P. Gansen. Magadan: 1969). Den nyeste russiske utgaven av Nansens bok fra 1914 kom i 2012 i Natalija Budurs oversettelse, med et opplag på 3000. Den er basert på en noe forkortet versjon av Nansens opprinnelige bok fra 1914, utgitt i 1962 av Odd Nansen og Marit Greve.

³¹ Se [Bred politisk enighet om flerårig Ukraina-program - regjeringen.no](#), publisert 16.02.2023, besøkt 17.02.2023.

³² Se Det russiske utenriksministeriets post på [Facebook](#) 22.02.2023, besøkt 22.02.2023.